

Oceny i omówienia

RENATA FRITSCH-BOURNAZEL: *Europa und die deutsche Einheit*. Verlag Bonn Aktuell, 1990, 280 ss.

Renata Fritsch-Bournazel należy do tego typu naukowców, którzy umiejętnie łączą zmysł i przenikliwość badacza z temperamentem organizatora nauki. Błyskotliwy politolog, profesor *Institut d'Etudes Politique* w Paryżu, członek licznych organizacji i gremiów badawczych o charakterze międzynarodowym, jest obecna wszędzie tam, gdzie rozważa się perspektywy integracyjne Europy.

Autorytet eksperta — niemcoznawcy francuskiego zyskała licznymi publikacjami, ukazującymi się nie tylko we Francji, lecz w równym stopniu w RFN oraz Stanach Zjednoczonych. Jej ostatnia, prezentowana tu książka pt. *Europa i jedność niemiecka* stanowi kontynuację zainteresowań autorki, oscylujących wokół różnych aspektów problemu niemieckiego i jego uwarunkowań europejskich. Książki Fritsch-Bournazel wyróżniają się niebanalną formą. Obie, łączące się w jej dorobku, pozycje (wydana w 1988 r. *Das Land in der Mitte. Die Deutschen im europäischen Kräftefeld* oraz w 1990 r. — niniejszym omawiana), uzupełniające się wzajemnie merytorycznie i tworzące logiczną całość, stanowią połączenie antologii dokumentów, znaczących wypowiedzi polityków, pisarzy politycznych oraz analizy rzeczywistości niemieckiej.

Taka forma prezentacji problematyki niemieckiej ma swe blaski i cienie. Pozwala na ukazanie szerokiego spektrum opinii publicznej, a dokumentowanie rzeczywistości poprzez ilustrowanie jej wypowiedziami przedstawicieli różnych sił politycznych wzbogaca tekst, czyniąc go z punktu widzenia czytelnika wielce atrakcyjnym. Jednocześnie jednak zamazuje punkt widzenia autorki. Nie zawsze bowiem można jednoznacznie odczytać, z czyimi poglądami identyfikuje się, które zaś są jej obce.

Treść książki, ujęta w pięć rozdziałów, dotyczy kolejno okoliczności i uwarunkowań obalenia muru berlińskiego, przełomu w Europie Środkowo-Wschodniej, zewnętrznych i wewnętrznych aspektów jedności niemieckiej oraz perspektyw Niemiec i Europy w latach dziewięćdziesiątych. Czytelnika poszukującego pogłębionej analizy uwarunkowań procesu zjednoczenia i jego różnowymiarowych konsekwencji, lektura prezentowanej książki może rozczarować. Sądzę jednak, iż głównym zamierzeniem Fritsch-Bournazel jest nie odpowiedź na złożone problemy, lecz zasygnalizowanie tych wszystkich wątków i zjawisk społeczno-politycznych, które rzutują i rzutować będą na przyszły los zjednoczonych Niemiec i Europy.

Problematyka książki jest tak dobrana, by wykazać głęboką współzależność między procesem jednoczenia Niemiec i integracji europejskiej. Ukazanie głównych elementów tej zależności stanowi jedną z istotnych zalet książki Fritsch-Bournazel. Punktem wyjścia opracowania jest fakt obalenia muru berlińskiego. Postanowienia, przygotowujące akt zjednoczenia, m.in. oświadczenie Hansa Modrowa z 17 listopada 1989 r. i 10-punktowy plan Kohla, wypowiedzi poetów, pisarzy politycznych, wreszcie polityków dokumentują w sposób wymowny drogę od dwupaństwa do

zjednoczonego państwa niemieckiego. Żałować należy, iż wśród prezentowanych wypowiedzi zabrakło najbardziej reprezentatywnych oświadczeń przedstawicieli liczących się partii politycznych w RFN. Milczeniem pominięto opinię środowisk opozycyjnych w NRD, a przecież konsekwencje zjednoczenia odczują zarówno w sensie pozytywnym, jak i negatywnym przede wszystkim obywatele wschodniej części Niemiec.

Zjednoczenie Niemiec wywołało największy niepokój orędowników jedności europejskiej. Pojawiły się wówczas dręczące wiele społeczeństw pytania: czy osiągnięta jedność państwowa, Niemcy nie zrezygnują z udziału w realizowaniu integracji podzielonej dotąd Europy? Czy zjednoczone Niemcy będą czynnikiem stabilizacji starego kontynentu? Czy nie zagrażą równowadze sił w Europie?

Na pytania te nie ma dzisiaj jednoznacznej odpowiedzi. Politycy poszukują jednak najwłaściwszej formuły integracyjnej, która pozwoliłaby włączyć w sposób najmniej odczuwalny dla innych narodów zjednoczone Niemcy w struktury europejskie. Przywołane na pamięć przez autorkę projekty konfederacji europejskiej prezydenta Francji, F. Mitterranda oraz kół koncentrycznych J. Delorsa ukazują szerokie, choć nie zawsze przez większość akceptowane możliwości przewyższania dualizmu europejskiego.

Pod nazwą „kwestia rosyjska” autorka ukazuje problem udziału Związku Radzieckiego w demontażu „żelaznej kurtyny”. Kwestia ta jest jednak o wiele bardziej złożona, aniżeli wskazują na to dość ogólnikowe uwagi zawarte na łamach książki. Stosunek przywódców Związku Radzieckiego do kwestii niemieckiej, jak i całego procesu rozpadu systemu komunistycznego w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wymaga z pewnością wnikliwych studiów, przede wszystkim zaś pewnego dystansu czasowego, który pozwoli na widzenie tego złożonego problemu w odpowiednich proporcjach.

Omawiając uwarunkowania procesu przeobrażeń w Europie, jakie dokonały się pod koniec lat osiemdziesiątych, R. Fritsch-Bournazel zwraca uwagę m.in. na politykę wschodnią zachodnioniemieckiej koalicji rządowej SPD/FDP w latach siedemdziesiątych. Jej konsekwentne kroki w kierunku zbliżenia wobec państw wschodnioeuropejskich przyczyniły się do stworzenia fundamentów przedłomu europejskiego. Układy RFN z Polską, Związkiem Radzieckim, oraz pozostałymi państwami byłej wspólnoty socjalistycznej stworzyły klimat odprężenia w Europie, torując drogę KBWE oraz przyszłym porozumieniom, mającym na celu ograniczenie zbrojeń.

Przemiany w Niemczech i Europie zmuszają do całkowitej rewizji dotychczasowego systemu bezpieczeństwa w świecie. Ilustrując odpowiednimi dokumentami drogę od ustanowienia dwóch bloków militarnych do konferencji dwa plus cztery w Paryżu, akcentuje autorka główne etapy ewolucji koncepcji bezpieczeństwa europejskiego. Zwraca przy tym uwagę na fakt, iż problem równowagi sił i bezpieczeństwa europejskiego wymaga zdecydowanego działania oraz zaangażowania wszystkich sił politycznych w świecie. Będzie on bowiem mobilizował uwagę wszystkich zainteresowanych utrzymaniem pokoju państw w najbliższych latach. Nie należy jednak przy tym zapominać, iż problemy ekologiczne i społeczne lat dziewięćdziesiątych narzucają potrzebę zdefiniowania na nowo koncepcji bezpieczeństwa, które nie ogranicza się już tylko do kwestii zbrojeń. Na bezpieczeństwo naszego kontynentu składają się dziś również: wymagający rozwiązań problem migracji ludnościowych oraz dystansu cywilizacyjnego i ekonomicznego między Wschodem i Zachodem.

Nieco po macoszemu potraktowane zostały w książce zagadnienia związane

z przeobrażeniami, jakie dokonały się w środkowo-wschodniej części Europy. Gdyby mierzyć stopień zainteresowania autorki danym problemem ilością przeznaczonych na łamach książki miejsca, to narzuca się wniosek, iż autorka nie doceniła siły oddziaływania oddolnego ruchu na rzecz demokracji w krajach satelickich Związku Radzieckiego. W książce zabrakło wypowiedzi chociażby najbardziej reprezentatywnych dla tego ruchu przedstawicieli opozycji byłego bioku państw komunistycznych. Nie sposób jednoznacznie określić, w jakim stopniu polska „Solidarność” wpłynęła na nowy sposób myślenia w Związku Radzieckim, nie ulega jednak wątpliwości, że wywołała ona reakcję łańcuchową we wschodniej części kontynentu, wpływając w ostateczności na zmianę oblicza politycznego europejskiego Wschodu.

R. Fritsch-Bournazel sygnalizuje problemy wewnątrzniemieckie, jakie niesie ze sobą przyłączenie pięciu nowych *Landów*. Problem niemiecki, który — jak stwierdza autorka — obecny był w najnowszej historii jako kwestia jedności niemieckiej, zakorzenienia demokracji oraz miejsca w Europie, zmienia dziś oblicze. Zjednoczenie Niemiec określa bowiem na nowo położenie narodu niemieckiego. Zmusza do samookreślenia się Niemców i zdefiniowania, kim są, jaką rolę pragną pełnić w Europie i świecie. Nowe zadania stają w związku z tym również przed Berlinem jako stolicą zjednoczonego państwa niemieckiego.

Książkę zamykają rozważania na temat perspektyw Niemiec w Europie jutra. Wyrażone na łamach książki przekonanie, iż tylko współuczestnicząc w integrowaniu Europy Niemcy mogą odzyskać własną tożsamość, jest życzeniem wszystkich sił politycznych zainteresowanych stabilizacją na kontynencie. Wszystko dziś wskazuje na to, że życzenie to zostanie spełnione. Aby jednak dotychczasowy wysiłek wielu Europejczyków nie poszedł na marne, niezbędna jest nowa kreatywność społeczności europejskich oraz mobilizacja wszystkich sił na rzecz demokratyzacji wszystkich państw Europy.

Anna Wolff-Powęska

Kommentierte Bibliographie zum Flüchtlings- und Vertriebenenproblem in der Bundesrepublik Deutschland und in der Schweiz. Red. Gertrud Krallert-Sattler. Hrsg. vom Bayerischen Staatsministerium für Arbeit und Sozialordnung in Zusammenarbeit mit dem Sudetendeutschen Archiv und der AWR-Forschungsgesellschaft für das Weltflüchtlingsproblem. München 1989, 927, V - XIII ss.

Zjawiskiem zauważalnym na rynku wydawniczym Republiki Federalnej Niemiec jest rosnąca fala publikacji poświęcona Niemcom, którzy w czasie i po II wojnie światowej zmuszeni zostali do opuszczenia terenów Europy Wschodniej oraz Południowo-Wschodniej i w kilkunastomilionowej grupie znaleźli się w zachodnich strefach okupacyjnych, późniejszym RFN, a którzy już w latach czterdziestych utworzyli tzw. ziomkostwa oraz związki wypędzonych¹. Proces ten, rozpoczęty w zasadzie już w końcu lat siedemdziesiątych, nasilił się po objęciu rządu przez kanclerza H. Kohla w październiku 1982 r. W wyniku współdziałania Związku Wypędzonych (*Bund der Vertriebenen* — BdV) z rządem federalnym przygotowano

¹ W terminologii tak prawnej (Paragraf 1, ust. 1 *Bundesvertriebenengesetz* z 1953 r. — BVFG), w nauce, jak i języku obiegowym stosowane jest powszechnie na określenie tej grupy pojęcie „wypędzony” (*Vertriebene*). Stąd pochodnie powstające mutacje *Vertriebenenproblem*, *Vertreibungsgebiet*, *Vertreibungsliteratur* itp.